

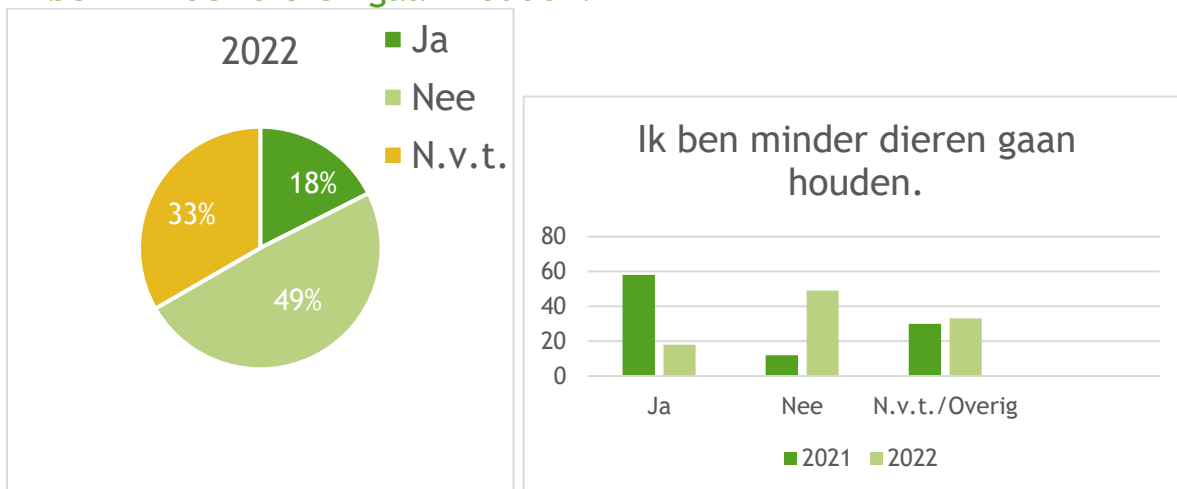
Resultaten enquête over Caring Farmers Code, jaar 2022

Alle aangesloten boeren hebben de [Caring Farmers Code](#) ondertekend. Door middel van deze enquête hebben we in beeld gebracht in welke mate de boeren stappen hebben gezet op het gebied van dierenwelzijn, ecosysteemherstel, de lokale kringloop, biodiversiteit en meer. In totaal hebben 57 personen de enquête ingevuld en hebben we zo een mooi beeld van het jaar 2022. Ook vergelijken we de percentages met de enquêteresultaten van vorig jaar.

We vroegen de boeren net als vorig jaar naar hun verbeteringen op de thema's dierenwelzijn, biodiversiteit, klimaat en consument & keten. Omdat het zo'n onrustig jaar was voegden we er een aantal vragen aan toe om te horen hoe het met ze gaat in deze roerige maatschappij: maak je je zorgen om je bedrijf, heb je last van sociale druk en heeft je 'lidmaatschap' je wat opgeleverd.

Dierenwelzijn

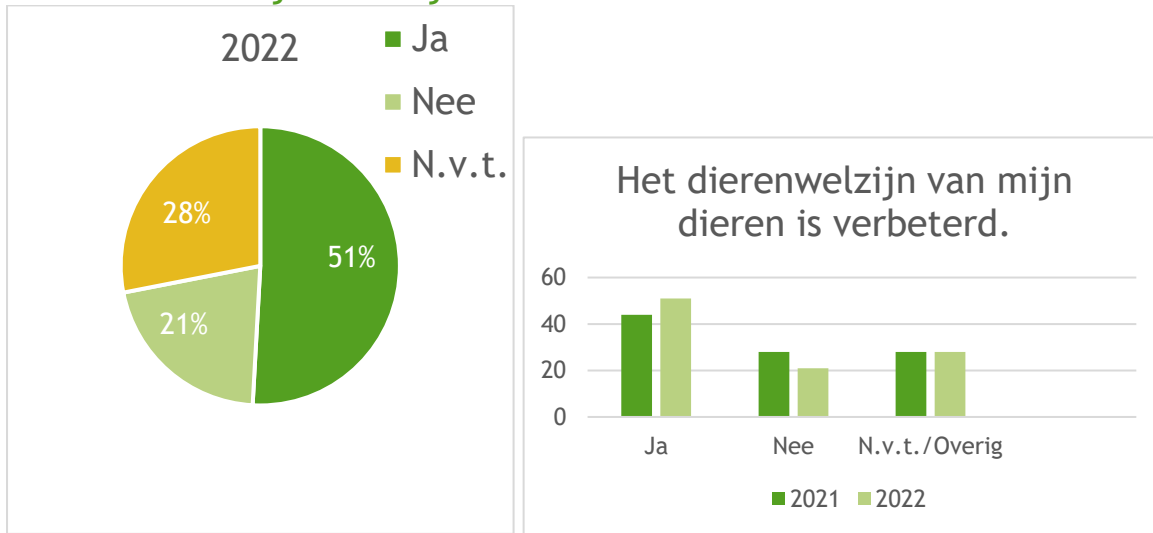
Ik ben minder dieren gaan houden.

Toelichting van boeren:

- "In deze tijd van onzekerheid met een grondgebonden extensief bedrijf is dat niet waar we in eerste instantie aan denken."
- "De hoeveelheid dieren is in balans met de beschikbare grond en stalruimte."
- "Zolang er een ophokplicht is, is er op een aantal boerderijen gekozen geen of minder kippen te houden."
- "Het aantal dieren is gelijk gebleven maar ze hebben meer ruimte en faciliteiten gekregen."
- "Omdat we op ons melkveebedrijf de stierkalveren zelf willen houden, gaan we in aantallen uitbreiden."
- "We zijn al extensief." "We zitten op de norm biologisch."
- "Dit is voor ons geen doelstelling. We houden al minder dan 1,8 GVE/ha."
- "De weinige dieren die we hebben vervullen een waardevolle functie in de kringloop, we kunnen en willen niet zonder ze."

Het dierenwelzijn van mijn dieren is verbeterd.

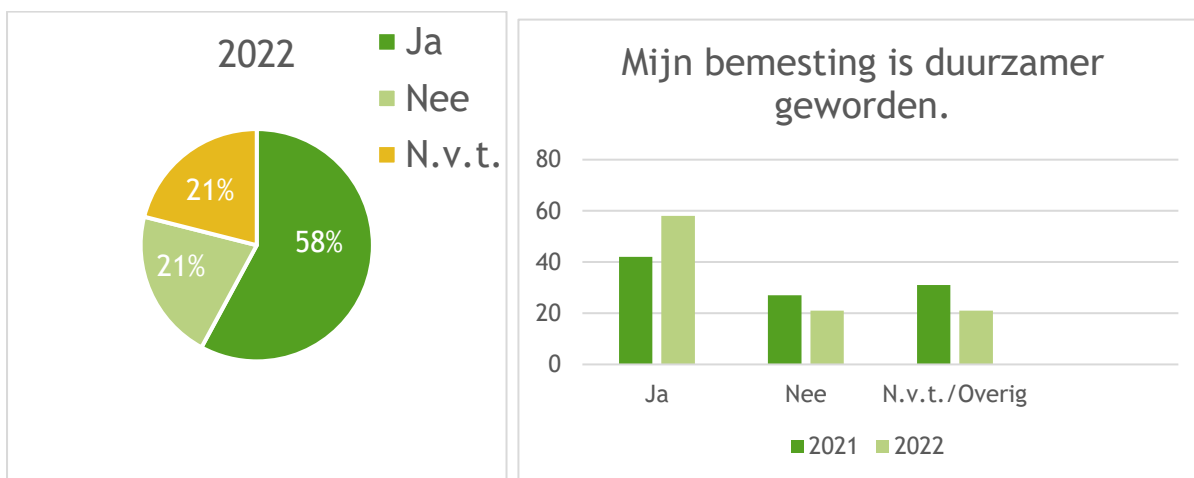

Toelichting van boeren:

- “Ze lopen langer buiten.” “Ze lopen ook in de winter buiten.” “Meer weidegang.”
- “Ze hebben meer ruimte en betere huisvesting.”
- “Wegens de vogelgriep zijn onze biologische vleeskuikens het hele jaar niet buiten geweest.”
- “Onze koeien zijn in onze nieuwe roundhouse terecht gekomen. Meer licht, lucht en ruimte, en vooral sociaal contact met elkaar en met de mensen. Prachtig!”
- “Gebruik van intelligent varkenstoilet.”
- “We zijn op een aantal boerderijen gaan experimenteren met Sassokippen, zodat we kunnen overstappen van legkippen naar dubbeldoelkippen. Door minder dieren te houden hebben ze in tijden van ophokplicht meer ruimte.”
- “Meer beschutting.” “Stal anders ingedeeld.”
- “In elk weiland is nu een schuurgelegenheid voor de koeien.”
- “Beter management van koeien met hoorns, minder ziekten door andere voederwijze.”
- “Het dierenwelzijn is al optimaal.”

Bodem en Biodiversiteit

Mijn bemesting is duurzamer geworden.

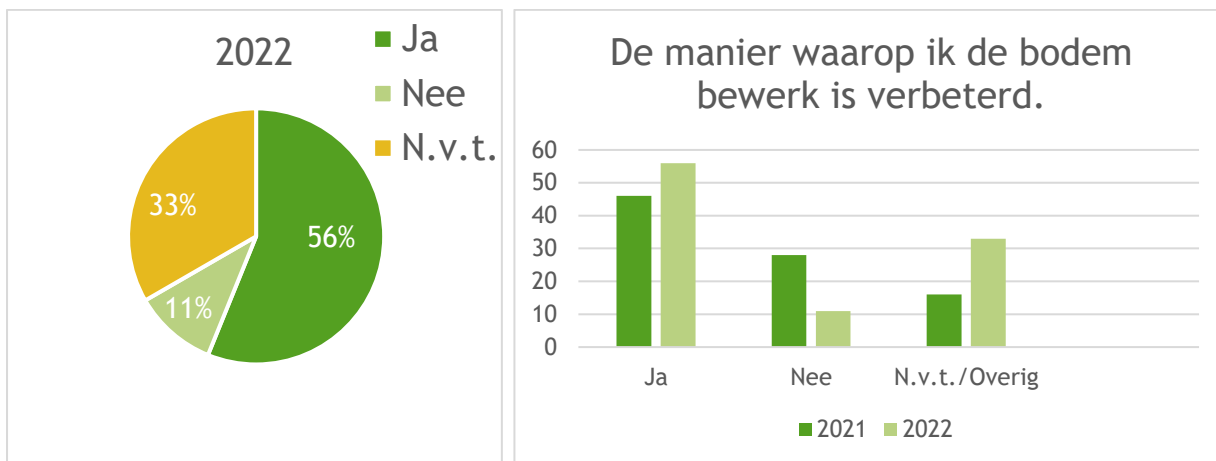

Opmerkingen van boeren:

- “We gebruiken al geen kunstmest.” “We gebruiken al jaren mest van eigen veestapel.”
- “We zijn al biologisch.” “We voldoen aan de BD-norm.”

- “We gebruiken voor onze potstal meer natuurmaaisel uit duin dan vorig jaar i.p.v. gewoon stro. In natuurmaaisel zit aantoonbaar meer leven dan in stro.”
- “Steeds meer vaste mest i.p.v. drijfmest en nu ook een begin gemaakt met plantaardig bemesten.”
- “Meer stro gestrooid in de stal en daarmee storrijkere mest met beter C/N-verhouding.”
- “We zijn gaan experimenteren met bokashi.”
- “Dieren brengen mest zelf op het veld en daarna veld ingezaaid met gewassen die primair voor humane consumptie geschikt zijn. Bij ongeschiktheid kunnen ze voor dierlijke consumptie gebruikt worden.”
- “We composteren.”
- “We bemesten alleen met onze eigen kippen: kipmobielen waarbij de mest direct op de bodem valt.”
- “Dit jaar hebben we stro af kunnen nemen van een biologische graanteler in de buurt (vaste mest residuvrij).”
- “De mest is effectiever ingezet door de kringloop met de tuinderij te realiseren, in plaats van dat de mest alleen in de boomgaard bleef.”
- “We hebben drijfmest geruimd tegen vaste mest en ruwvoer.”
- “De mest van onze dieren gaat nu naar Groningse akkerbouwers die dat gebruiken voor gewassen voor humane consumptie en kunstmest met ongeveer 50% reduceren.”
- “Meer bovengronds uitgereden.”

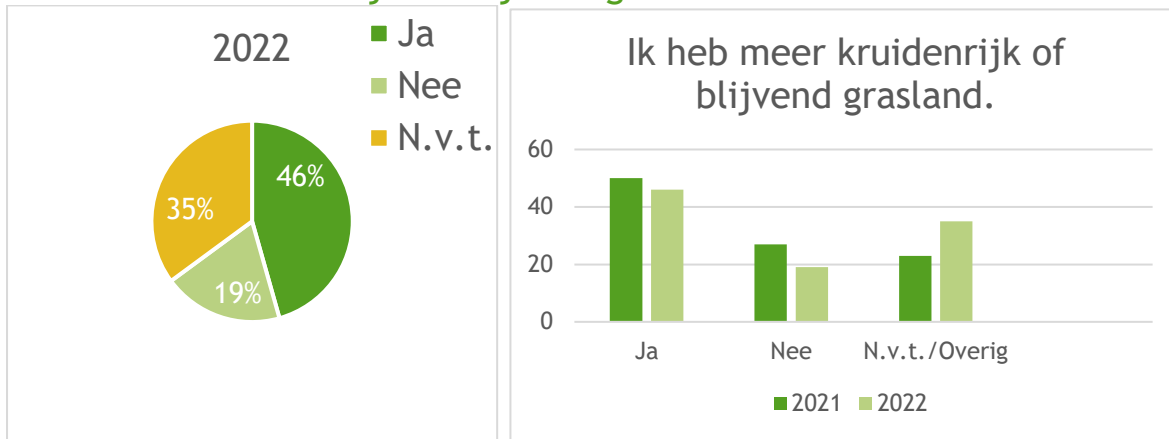
De manier waarop ik de bodem bewerk is verbeterd.

Toelichting van boeren:

- “Ecoploeg.”
- “Vaste bedden en minder diepe bodembeweging.”
- “We ploegen ons land nooit om.” “We ploegen al minimaal.”
- “Meer niet-kerend gewerkt en de schijveneg afgeschafd.”
- “Ik gebruik geen tractor meer, mijn buitenkoeien bewerken de grond.”
- “Ik heb alleen gras.” “Ik heb 100% blijvend grasland.”
- “Ik breng compost aan op de bodem, de wormen mogen het onderwerken.”
- “Enkel egaliseren en frezen.”
- “Minder grondbewerking en meer bodembedekking.”
- “Ik begon afgelopen najaar met een grote spitbeurt met atlaskraan en begin dit voorjaar met vaste paden en permanente bedekking.”
- “Vaste rijpaden.”
- “No dig, no till.”
- “Meer woelen, klein beetje spitten en meer mulchen.”
- “Minder diep en vaak ploegen.”
- “Niet meer injecteren maar ketsplaat (breedwerpig).”
- “Graslandvernieuwing was helaas noodzakelijk door meerjarige droogteschade, geploegd met ecoploeg.”

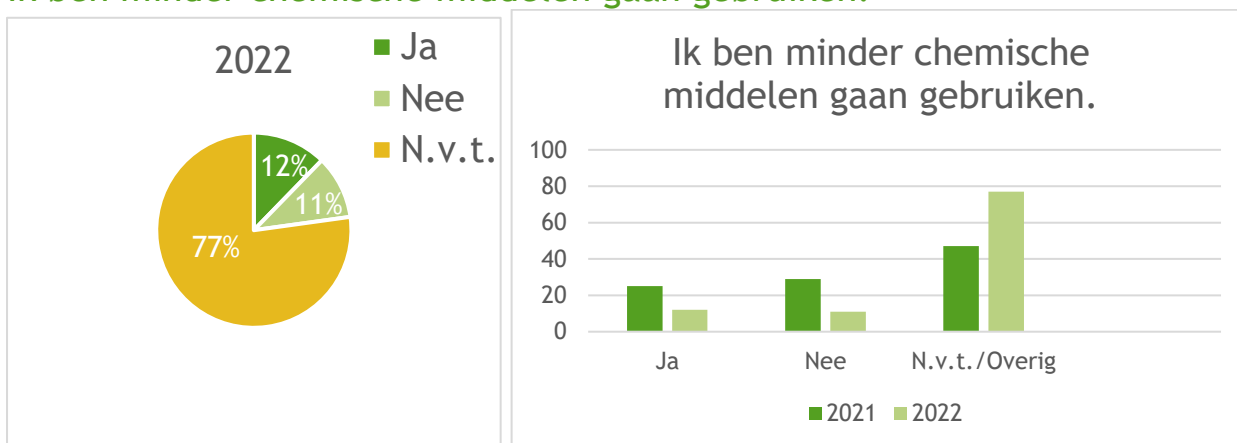
Ik heb meer kruidenrijk of blijvend grasland.

Toelichting van boeren:

- “We hebben deels zeer oud grasland. Daar kruiden in gaan zaaien is voor biodiversiteit eerder achteruitgang dan vooruitgang.”
- “Ons grasland is blijvend en kruidenrijk.”
- “Door braaklegging en vaste mest van mijn buitenkoeien, voortkomend uit voortdurend bijvoeren van kruidenrijk dijenhooi, is er een zeer kruidenrijk, divers grasland aan het ontstaan.”
- “In 2022 hebben we 1,2 ha (slootkanten) ingezaaid met een kruidenrijk slootmengsel voor meer biodiversiteit.”
- “Ieder jaar maaien we minder vaak en proberen we bloeiende planten toe te voegen. Dit valt niet altijd mee vanwege de vele woelmuizen.”
- “Klaverkruidengras zaaimengsels.”
- “Geen ruimte voor blijvend grasland.”
- “Het grasland is in kruidenrijkdom toegenomen, als reactie op lage bemestingsgraad en/of regeneratief beweidingsmanagement.”
- “Een groot deel dat eerst in productie was voor biologische bloemen en groente wordt nu teruggedraaid naar veenweide, extensief beheerd door schapen.”
- “Ik probeer in de boomgaard meer bloemen te zaaien, dit lukt niet altijd, het gras is erg overheersend.”

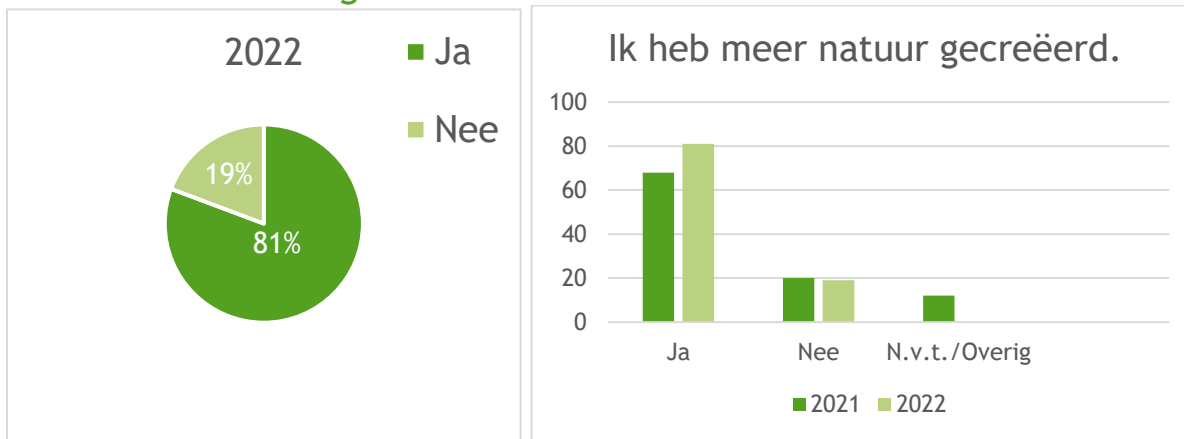
Ik ben minder chemische middelen gaan gebruiken.

Toelichting van boeren:

- “We gebruikten al geen chemische middelen.” “We zijn al biologisch/SKAL-gecertificeerd.”
- “Alternatief gevonden: effectieve micro-organismen.”
- “We hebben in 2022 met HAS Green Academy onderzoek gedaan naar mogelijke aardappelrassen die niet chemisch beschermd hoeven te worden voor de schimmelziekte Phytophthora. We hebben een aantal rassen gevonden die in 2023 gepoot worden, waardoor we hopelijk geen chemie meer nodig hebben.”
- “We verbouwen steeds meer gewassen die dit niet nodig hebben (gerst, huttentut).”

Ik heb meer natuur gecreëerd.

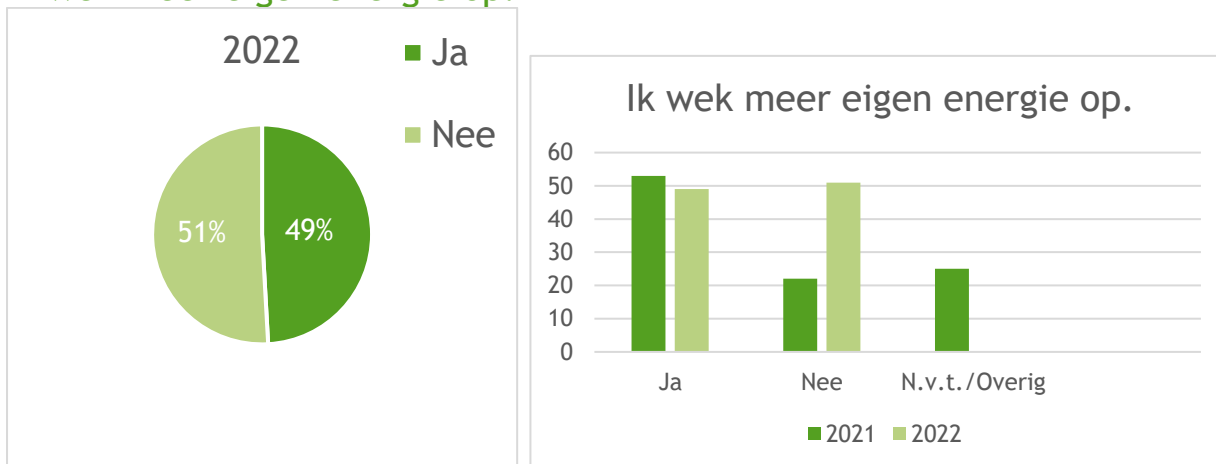

Toelichting van boeren:

- “Meer bomen en akkerranden.” “We hebben honderden struiken, hagen en bomen geplant.”
- “Aanleg voedselbos en bomen en struiken rond de koepelstal.”
- “Meer riet laten staan en erf minder gemaaid.”
- “Ik ben bezig met de aanleg van kilometerslange hagen, een paar poelen, struweel, boomwallen en boomgroepen.”
- “Natuurvriendelijke oevers.”
- “Meer overhoekjes. Planten langer laten staan zodat vogels kunnen foerageren, schuilplaats voor insecten en andere kleine dieren.”
- “Verbreed van bestaande singels.”
- “Takkenrillen.”

Klimaat

Ik wek meer eigen energie op.

Toelichting van boeren:

- “We hebben zonnepanelen aangelegd.”
- “Ben bezig met het verkrijgen van een vergunning voor een kleinschalig zonnepark (1,7 ha).”
- “Heatpipes, warmwaterboilers.”
- “We hebben een groene stroomleverancier. Zodra het financieel haalbaar is kopen we eigen zonnepanelen. We gebruiken wel heel weinig energie.”
- “De investering is op onze schaal niet haalbaar.”
- “Door de vele zonuren hebben de zonnepanelen meer elektriciteit geproduceerd, en het aantal zonnepanelen is uitgebreid.”
- “Hetzelfde gebleven.”
- “Ik mag geen kleine windmolen bouwen. De omgevingsvergunning hebben we maar het voldoet niet aan bouwbesluit, zegt de gemeente.”

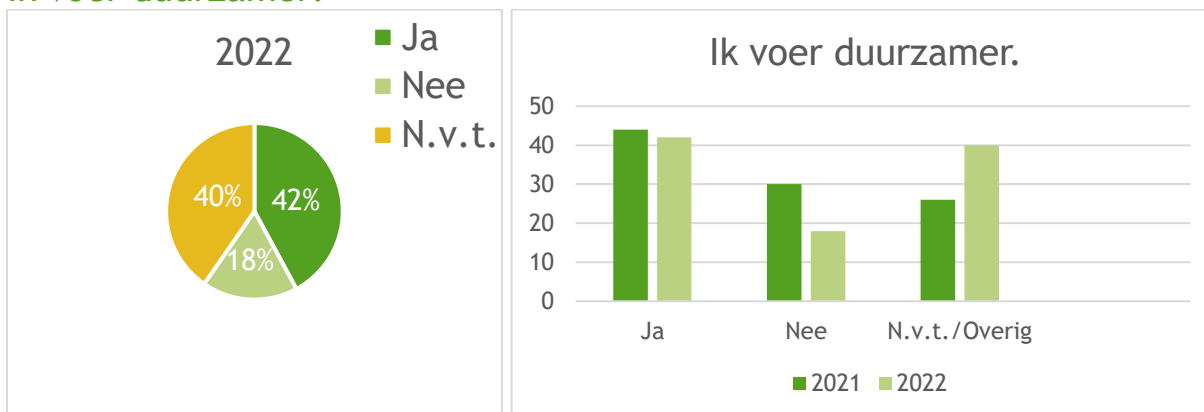
Ik heb minder energie/fossiele brandstoffen gebruikt.

Toelichting van boeren:

- “Ons gasgebruik is met 25% verminderd.” “We zijn erg gespitst op stroomverbruik en gasgebruik.”
- “We stoken hout van eigen erf, dat ook herplant wordt.”
- “Minder transport naar de tuin door minder bestellingen. Bijvoorbeeld plantgoed, groencompost (maken we meer zelf).”
- “De nieuwe kaasmakerij is 100% elektrisch.”
- “We gebruikten al heel weinig (geen machines).”
- “Een houtvergasser geïnstalleerd waardoor we veel minder gasverbruik hebben. We stoken eigen hout uit de 3 km singels op ons bedrijf.”
- “In de kassen: 1x hoog rendement ketel aangeschaft, 1x koude kas gemaakt.”
- “Hooien volledig in eigen beheer genomen, met gebruik van zuiniger apparatuur dan loonwerkbedrijf. Klein trekkertje, messenbalk i.p.v. cyclomaai, lagedrukpers i.p.v. hogedrukpers.”
- “Meer ha, meer beregenen, meer begrazen.”
- “Gestopt met frezen.”
- “Meer beweiden, minder krachtvoer.”
- “Geen mogelijkheden om over te stappen op elektrische tractoren, voor de rest zijn we volledig elektrisch.”

Ik voer duurzamer.

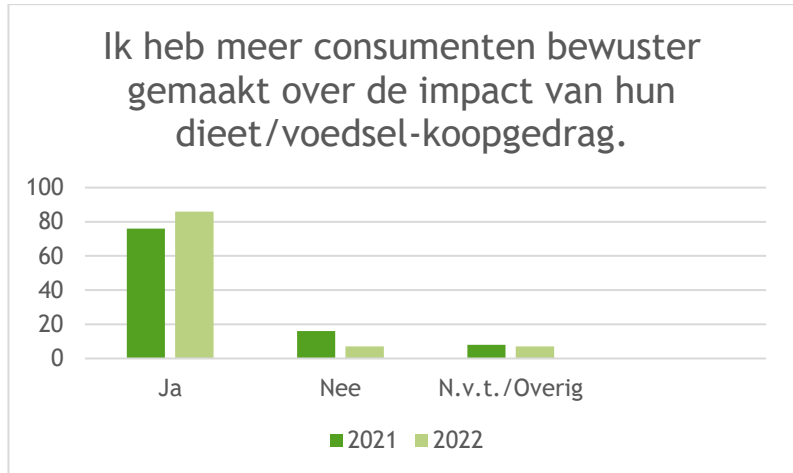
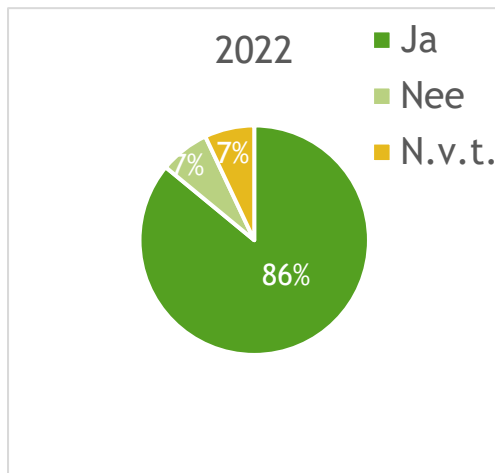

Toelichting van boeren:

- “Alleen eigen krachtvoer.”
- “We voeren geen krachtvoer en alleen lokaal gewonnen ecologisch kruidenrijk gras.”
- “Een groter aandeel mengvoer voor de kuikens is eigen productie, granen en veldbonen.”
- “Onze koeien zijn 100% grasgevoerd en krijgen geen krachtvoer. Alleen de oudste en zwakkere schapen krijgen een beetje krachtvoer.”
- “Naast reststromen van Ekoplaza nu ook vleesvarkensbrok op basis van reststromen.”
- “We zijn natte reststromen gaan mengen in het voer.”
- “Dat is lastig omdat we veel verschillende diersoorten hebben.”
- “Minder soja.”
- “Veel ruwvoer van eigen land.”

Consument en Keten

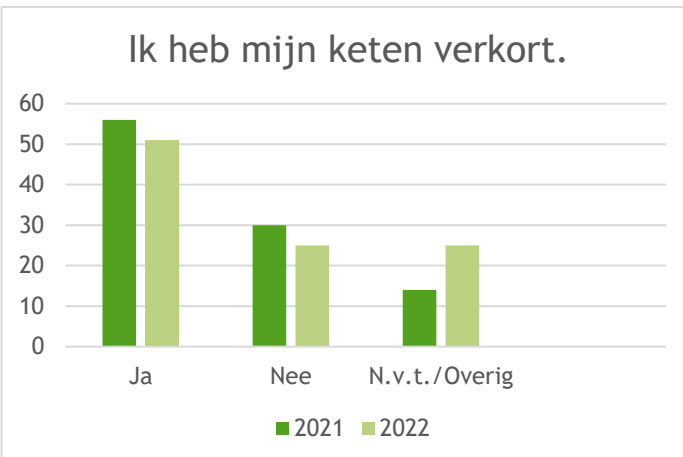
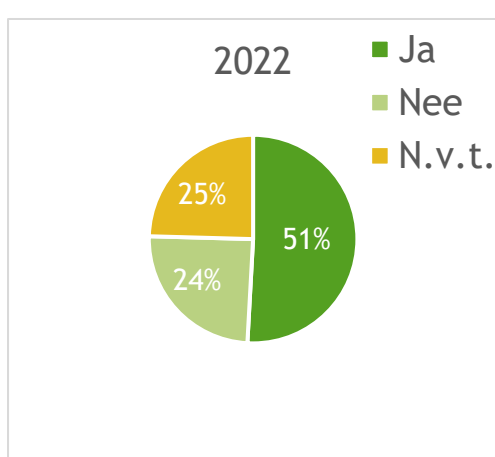
Ik heb meer consumenten bewuster gemaakt over de impact van hun voedselkoopgedrag.

Toelichting van boeren:

- “Ons bedrijf staat open voor bezoekers.”
- “We hebben gesprekken in onze winkel met klanten.” “Meer consumenten bereikt via onze winkel.”
- “Ik verkoop vleespakketten aan huis met gratis rondleiding.”
- “Via website, social media, winkel en nieuwsbrieven.”
- “Voorlichting.” “Rondleidingen en lezingen.”
- “Interviews.” “Nieuwsbrieven.”
- “Film vertoond. Rondleidingen foodfestival.”
- “Onderzoek pilot Natuurinclusief 5.1.”
- “Via onze markt, winkel, excursies, rondleidingen, gastlessen en de Boerentronrede.”
- “Valt niet mee. Ik woon in kiloknallergebied en mensen willen dat niet horen.”
- “Meer les gaan geven over de goede kwaliteit van Demeterproducten.”
- “Voedseleducatie op de tuinderij aan kinderen en studenten. Nieuwe oogstdeelnemers/vrijwilligers.”

Ik heb de keten rondom mijn bedrijfsvoering verkort.

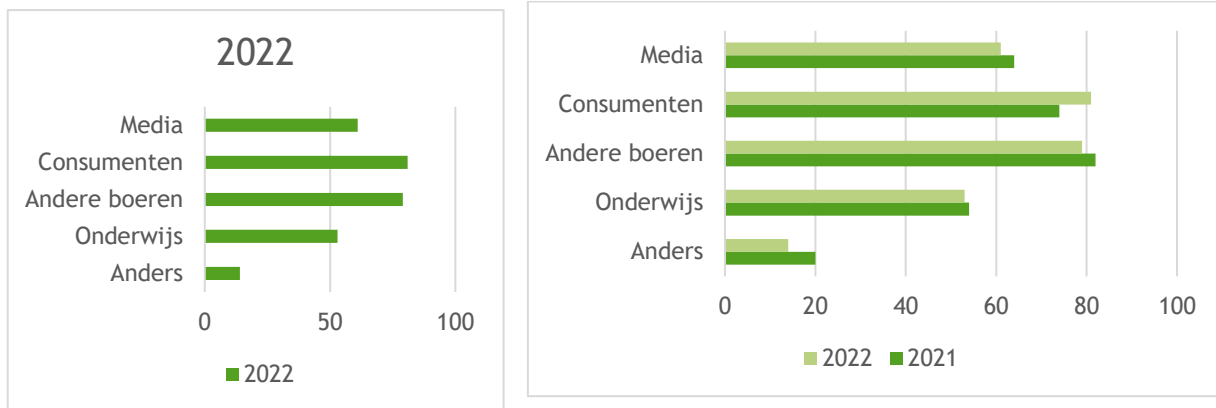

Toelichting van boeren:

- “Zelf verbouwen van krachtvoer.”
- “Dan zou ik meer zelf moeten zaaien, daar is geen tijd voor.”
- “Ik werk al jaren met de kortste keten.”
- “Al mijn producten gaan rechtstreeks naar de eindgebruiker. Ik heb mijn klanten weten te stimuleren om minder vaak maar meer te bestellen, dit scheelt enorm in milieubelasting.”

- “Grondstoffen kippenvoer komen niet meer uit het buitenland.”
- “De eigen slagerij wordt verder uitgebreid en geprofessionaliseerd.”
- “Zelfoogst. Opkweek steeds meer zelf doen.”
- “Afzet via onze eigen coöperatie en afzet vergroot aan regionale horeca en winkel.”
- “Samenwerking met akkerbouwers opgestart.”

Ik heb mijn kennis meer/vaker gedeeld met...

Genoemd bij ‘Anders’ in 2022: vakantiegasten, wethouders en ambtenaren, politieke en wetenschappelijke kanalen, politici, lezingen in het buurthuis en rondleidingen op de tuin, onderzoek natuurinclusief pilot

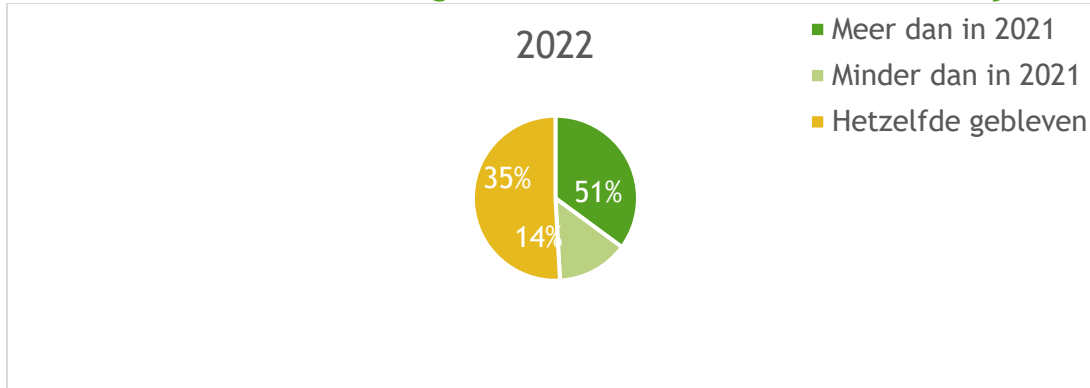
Toelichting van boeren:

- “Ik doe het alleen op verzoek.”
- “Interview lokale krant, klanten om ons rundvlees, Living Lab, Keniaanse boeren die ons bedrijf bezocht hebben, groep studenten van Lahrenstein van Hall Leeuwarden, vakantiegangers in onze huisjes en op onze boerderijcamping.”
- “Ik heb me aangesloten bij meerdere lokale initiatieven zoals Mycells en Society 4.0.”
- “Workshop moestuinders, scholen, nieuwsbrieven, rondleidingen, etc.”
- “Als boer help en stimuleer ik andere boeren om lupinen te gaan telen, een vlinderbloemige plant die heel goed is voor bodem en biodiversiteit en veel plantaardig eiwit bevat. Ik heb de telersvereniging LuPeel opgericht en ben vanaf de oprichting lid van producentenvereniging Eiwitboeren van Nederland. Ik heb als boer de Green Deal - Bean Deal ondertekend. Deelname gestart in het project BEET en aan het programma Lecker an Bord deelgenomen.”
- “Iets actiever in duurzame boeren/agroforestry gropejes.”
- “SABE-demobedrijf. Verschillende workshops.”

Hoe gaat het met je?

In 2022 maakte ik me zorgen over het voortbestaan van mijn bedrijf.

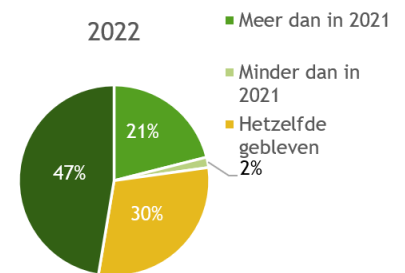
Opmerkingen van boeren:

- “Er komen steeds nieuwe dingen bij. We zitten opeens in een nutriënten verontreinigd waterschap. Opeens is een natuurvergunning hebben ook niet meer een reden voor bestaanszekerheid. Er wordt te veel op de landbouw gefocust.”
- “Niet zozeer zorgen maar het wordt er niet leuker op. Als ik in m’n eigen bubbel met klanten en fans etc. ben weet ik me te gedragen. Maar daarbuiten... De verharding van het publieke debat, de tegenkracht van collega FDF-boeren.”
- “Mijn winkel heeft het moeilijk in kiloknallerland.”
- “Het voortbestaan van mijn bedrijf hangt af van het vinden van een jonge (caring) farmer die het stokje wil overnemen. Het zoeken daarnaar is voorzichtig gestart.”
- “Ik heb altijd tegenwerking ervaren van de overheid, nooit een stimulans voor de duurzame manier waarop ik werk. Het is daarom altijd wachten op de volgende aanval op mijn voortbestaan. Dit geldt helaas zowel voor intensieve als extensieve boeren.”
- “Om dieren goede huisvesting te kunnen bieden is bouw nodig. De stikstof zit ons hierbij danig in de weg.”
- “Meer onduidelijkheden.”
- “We hadden een heel zwaar opstartjaar: de huidige spanningen hebben ons alleen maar verzekerd dat het anders moet en kan.”
- “Zeer zorgelijk t.a.v. bestuur, klimaat, prijzenstijgingen. Ik ervaar Skal als zeer intimiderend. De controles zijn aan het veranderen. Loyaliteit aan Europa lijkt het te winnen van loyaliteit aan sector.”
- “Ik was bang dat alle veehouderij over één kam werd geschoren, terwijl ons bedrijf qua stikstof nog niet eens 30kg N/ha per jaar veroorzaakt. Onze manier van boeren kan juist bijdragen aan natuurherstel, maar die kennis is in de politiek weinig aanwezig. Toen ik het kaartje met -95% stikstof zag, zonder enige nuance, maakte ik me vooral zorgen dat het nooit de goede kant op zou gaan met het landbouwbeleid, wanneer bedrijven zoals de mijne ook het onderspit zouden moeten delven. Ook hebben we juist meer boeren nodig, als we het op deze manier willen gaan doen. Ik maak me dus ook zorgen dat we straks bijna geen boeren meer hebben, omdat ze zijn uitgekocht, in plaats van omgeschakeld of verhuisd.”
- “Het uitblijven van een langetermijnvisie en duidelijke kaders maakt onzeker. Ook als biologisch boer weten we niet waar we aan toe zijn. Daarbij is ons product rundvlees en daar zijn veel (niet altijd sterk gefundeerde) meningen over.”
- “De locatie in de stad zorgt voor continue pogingen om de tuinderij te veranderen, in te perken, etc.”
- “Zonder goede inkomsten kunnen we niet investeren in de duurzame toekomst van ons bedrijf. Nu vind ik de bio-markt nog steeds erg grillig en de prijzen zijn ook hier niet om naar huis te schrijven. Wat ik mis is langdurige commitment van afnemers. We hebben alle schakels in de keten nodig om een verandering te kunnen maken: we hebben een 'Caring Chain' nodig dus!”
- “Steeds meer overtuigd dat de eerder gemaakte keuze goed is.”
- “Bedrijf ligt stil door tegenwerking gemeente.”
- “Lange tijd werden onze varkens op onze woonbestemming gedoogd. Nu werken we aan een agrarische bestemming en hebben we stikstof aangekocht, plus het oude intensieve varkensbedrijf van mijn schoonouders definitief stopgezet (vergunningen en dergelijke opgegeven). De vraag is of we dit allemaal rond gaan krijgen of dat alles straks verloren is.”

In 2021 hadden veel van 'onze' boeren last van kritiek van niet-aangesloten boeren en voelden zij veel sociale druk. Is dit in 2022 erger geworden?

Opmerkingen van boeren:

- “Voor boeren die nog om moeten schakelen naar anders boeren is het wel een zware tijd. Dealen met strengere regelgeving en de financiële kant ervan. Daarnaast het omschakelen naar anders denken. Ik denk dat we niet te hard mogen oordelen over hun paniecreactie.”
- “In eigen sfeer merk ik dat niet zo.” “Mijn netwerk is vooral bio.”
- “Ik word al jarenlang door industriële boeren met de nek aangekeken.”
- “Ik heb er persoonlijk afgelopen jaar niet veel van gemerkt, en ik heb ook het idee dat we nu eindelijk meer serieus genomen worden als CF, nu we ook aan tafel zitten.”
- “Een deel neemt ons niet serieus; een ander deel staat open voor verandering en heeft belangstelling.”
- “Ik merk dat de scepsis die ik wel eens ervoer over onze aanpak wel minder wordt, mede omdat ik ook de successen kan laten zien. Ik merk dat er veel conventionele boeren zoekende zijn hoe ze binnen de mogelijkheden (en beperkingen) van hun bedrijf gestalte kunnen geven. Men 'zoekt' dus ook meer.”

Heeft je lidmaatschap bij Caring Farmers je goed gedaan?

Opmerkingen van boeren:

- “Ik voel me gesteund door Caring Farmers.”
- “We waren actief in uitdragen. Soms zit er een beetje een drammerige mening in, te veel richting afschaffen dierhouderij wat ik niet optimaal circulair vind.”
- “Ja, het gevoel van verbondenheid is fijn. Daarnaast ervaren we Caring Farmers als een organisatie met een positieve verwelkomende houding. De georganiseerde dag met bestuurders van de provincie Friesland hebben we zeer gewaardeerd!”
- “Ik weet het niet, we zitten in veel clubjes. Het is wel leuk om iets bij te kunnen dragen aan onze maatschappij, het milieu en het landschap.”
- “Het is fijn om met gelijkgestemden te zijn, ook op social media.”
- “Ik vind de communicatie soms niet zo verbindend naar collega-boeren. Ik stoer me ook vreselijk aan het “deug-gehalte”. En de allergrootste ergernis van mij is het geen vlees eten. Let vooral op het gebruik van energie.”
- “Mooi dat we gehoord worden en dat we extra aandacht krijgen op deze manier.”
- “Het wordt wel tijd om naast stichting ook een echte vereniging met echte leden op te richten.”
- “Ik vind het een actieve groep met veel energie. De bijeenkomst in de zomer vond ik inspirerend en was een goede uitwisseling met collega’s.”
- “De organisatie Caring Farmers begint zich meer af te zetten tegen gangbare landbouw. Ik vind dit slecht. Met regelmaat twijfel ik dus of ik mij er thuis voel.”
- “Belangrijk deel te zijn van een organisatie die zich inzet voor zorgvuldige, duurzame landbouw.”
- “Prettig om gelijkgestemden te ontmoeten en in de politiek gehoord te worden.”
- “Dubbel. In praktische zin heel fijn, vooral hoe informatie uitwisseling tussen gelijkgestemde boeren gefaciliteerd wordt. Anderzijds baren de ideologische prioriteiten 'van bovenaf' me wel eens zorgen en voel ik me als jonge, startende boerin niet altijd even serieus genomen.”
- “Ik weet soms niet goed waar Caring Farmers precies voor staat.”
- “Onderlinge ideeën en informatie uitwisselen maakt me wijzer.”
- “Het is heel fijn om te voelen dat je niet alleen staat.”
- “Ik twijfel over mijn lidmaatschap. Ik ervaar weinig meerwaarde en erger me aan de tone of voice.”

